Aktiivõppemeetodite kasutamisest ühiskonnaõpetuses

Sissejuhatus

Mare Oja
Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse ajaloo peaspetsialist

Põhikooli riiklik õppekava seab õppes keskseks õppija ning tema arendamise õppe kaudu. Ühiskonnaõpetuse ainekavas rõhutatakse, et õppeaine aitab õpilasel kujuneda ettevõtlikuks, ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Praktiliste ülesannete ja probleemide analüüsimise ning põhimõistete omandamise kaudu saab tervikpildi ühiskonna toimimisest. Kõik see ei juhtu üksnes teadmiste laiendamise kaudu. Lisaks uute ainealaste teadmiste omandamisele tuleb kujundada õppijate väärtushinnanguid ning hoiakuid, kriitilise analüüsi ja tõlgendamise, seoste loomise, otsuste tegemise jt oskusi. Õppes rõhutatakse õpilaste kujunemist aktiivseteks ja iseseisvateks õppijateks ning loovateks ja kriitiliselt mõtlevateks isiksusteks. Seega tuleb õpet organiseerides rakendada mitmekesist metoodikat, kus õppija jõuab ise uue teadmiseni. Säärane õppekorraldus toetab õpipädevust ja suutlikkust valida sobivat õpistiili ning kavandada oma edasiõppimist.

Uue teema õppimisel on oluline selgitada õpilaste eelteadmised, siduda käsitletav teema varasemate teadmistega ning asetada õpitav avaramasse teemakonteksti, kuid tähtis on ka tunni eesmärgistamine – selgitamine, miks käsitletav on oluline ning miks seda õpitakse. Seejärel tuleks läbi mõelda, mis oskuste kujundamist käsitletav aines võimaldab, ning valida õpimeetodid, arvestades õppijate eripära. Tunni lõpufaasis tuleks koos õpilastega arutada, mida uut õpiti ning mis on selle teema kontekstis kõige tähtsam, teisisõnu arutleda õpitu tähenduse üle.

Tihtipeale lähevad õpetajad eriti nõrga lugemisoskusega õppijate klassis kergema vastupanu teed ja jutustavad ise õpilastele olulise teemasisu ümber. Sel juhul on õpetaja aktiivne ning õpilased passiivsed kuulajad. Jutustus ei pruugi tagada teema mõistmist. Kellegi teise jutustuse kuulamise kaudu on õppimise efektiivsus kõige väiksem. Kõige paremini õpitakse teiste õpetamise või õppimise vahetu kasutamise kaudu. See ei tähenda, et õpetaja jutustus tunnis oleks midagi halba. Kindlasti on omal kohal õpilaste silmaringi laiendamine haaravate lugude kaudu ja teema illustreerimine õpikuvälise materjaliga. Siiski ei saa see jääda valdavaks õppemeetodiks, sest säärasel juhul jäävad arendamata õppija oskused ning ajaloo õppimine jääb uute teadmiste omandamise tasemele.

Õppe kirjelduses on pakutud õpetajale eeskujuks näidistöökava, kus õppetegevuse veerus on märksõnadena lisatud soovituslik metoodika. Meetodite kirjeldused peaksid andma õpetajale tuge kavandada õpet õppijakesksena (vt ka meetodite artiklit ajaloo aineraamatus).

Näiteid meetodite kasutamise võimalustest

Tiina Kilumets
Kiviõli Keskkooli ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja

Põhikooli riiklik õppekava seab õppes keskseks õppija ning tema arendamise õppe kaudu. Ühiskonnaõpetuse ainekavas rõhutatakse, et õppeaine aitab õpilasel kujuneda ettevõtlikuks, ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Praktiliste ülesannete ja probleemide analüüsimise ning põhimõistete omandamise kaudu saab tervikpildi ühiskonna toimimisest. Kõik see ei juhtu üksnes teadmiste laiendamise kaudu. Lisaks uute ainealaste teadmiste omandamisele tuleb kujundada õppijate väärtushinnanguid ning hoiakuid, kriitilise analüüsi ja tõlgendamise, seoste loomise, otsuste tegemise jt oskusi. Õppes rõhutatakse õpilaste kujunemist aktiivseteks ja iseseisvateks õppijateks ning loovateks ja kriitiliselt mõtlevateks isiksusteks. Seega tuleb õpet organiseerides rakendada mitmekesist metoodikat, kus õppija jõuab ise uue teadmiseni. Säärane õppekorraldus toetab õpipädevust ja suutlikkust valida sobivat õpistiili ning kavandada oma edasiõppimist.

Uue teema õppimisel on oluline selgitada õpilaste eelteadmised, siduda käsitletav teema varasemate teadmistega ning asetada õpitav avaramasse teemakonteksti, kuid tähtis on ka tunni eesmärgistamine – selgitamine, miks käsitletav on oluline ning miks seda õpitakse. Seejärel tuleks läbi mõelda, mis oskuste kujundamist käsitletav aines võimaldab, ning valida õpimeetodid, arvestades õppijate eripära. Tunni lõpufaasis tuleks koos õpilastega arutada, mida uut õpiti ning mis on selle teema kontekstis kõige tähtsam, teisisõnu arutleda õpitu tähenduse üle.

Tihtipeale lähevad õpetajad eriti nõrga lugemisoskusega õppijate klassis kergema vastupanu teed ja jutustavad ise õpilastele olulise teemasisu ümber. Sel juhul on õpetaja aktiivne ning õpilased passiivsed kuulajad. Jutustus ei pruugi tagada teema mõistmist. Kellegi teise jutustuse kuulamise kaudu on õppimise efektiivsus kõige väiksem. Kõige paremini õpitakse teiste õpetamise või õppimise vahetu kasutamise kaudu. See ei tähenda, et õpetaja jutustus tunnis oleks midagi halba. Kindlasti on omal kohal õpilaste silmaringi laiendamine haaravate lugude kaudu ja teema illustreerimine õpikuvälise materjaliga. Siiski ei saa see jääda valdavaks õppemeetodiks, sest säärasel juhul jäävad arendamata õppija oskused ning ajaloo õppimine jääb uute teadmiste omandamise tasemele.

Õppe kirjelduses on pakutud õpetajale eeskujuks näidistöökava, kus õppetegevuse veerus on märksõnadena lisatud soovituslik metoodika. Meetodite kirjeldused peaksid andma õpetajale tuge kavandada õpet õppijakesksena (vt ka meetodite artiklit ajaloo aineraamatus).

Aktiivset tekstiga töötamist nõudvad õpetusviisid

INSERT (märkidega lugemine), TTS (tean – tahan teada – sain teada), õppimisjuhendid, päevikud, ennustamine ja teksti lugemine, põhiterminid ja võtmesõnad, töö allikmaterjalide ja kaartidega. **INSERT (Interactive Nothing System for Effective Reading and Thinking)**

(Steele, Meredith, Temple 1998a: 21) on lugemismeetod, mille puhul kasutatakse märgisüsteemi, et suurendada lugemise ja mõtlemise efektiivsust.

1. Enne lugemist tuleb ajurünnaku- või muul meetodil kirja panna õpilaste varasemad teadmised teema kohta.

2. Lugedes teevad õpilased teksti servadele märke ning info kantakse tabelisse:

a) V („linnuke“) teksti servale koha juurde, mis kinnitab seda, mida õpilane juba varem teadis;

b) – (miinusmärk) koha kõrvale, mis peegeldab erinevat arvamust võrreldes sellega, mida õpilane asjast teadis;

c) + (plussmärk) koha juurde, mis kujutab õpilase jaoks uut infot;

d) ? (küsimärk) koha juurde, milles sisalduv teave tundub küsitav, mida õppur aru ei saanud või mille kohta tahaks rohkem teada saada.

3. Kui tegemist on õpikuga ning servale ei taheta märkmeid teha, võib murda paberilehe näiteks neljaks (neli lehekülge õpikus) ja panna selle lehekülje juurde märkmete tegemiseks.

4. Pärast teksti lugemist võrdlevad õpilased, millised nende esialgsetest teadmistest leidsid kinnitust ja millised mitte.

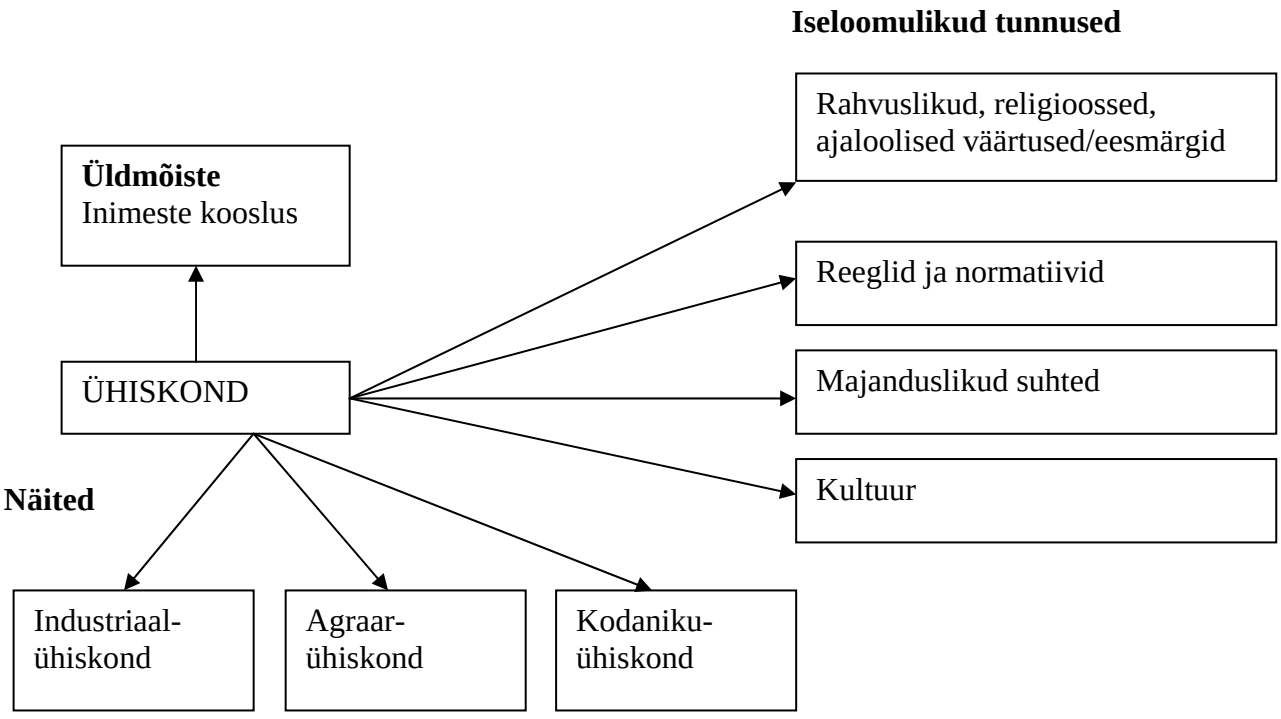
5. Tabeli täitmisele järgneb arutelu. Õpetaja saab ülevaate, milline osa tekstist jäi arusaamatuks ja mida peaks veel selgitama. Lisainfo otsimine võib olla õpilaste iseseisev töö.

Definitsioonikaart (Buehl 2002: 45)

1. Sobib paaris- ja rühmatööna.

2. Iseloomulikud tunnused peavad olema valitud nii, et üldmõistet ja mõistet kinni kattes oleksid need iseloomulikud just sellele mõistele.

Mõiste **„Ühiskond“**

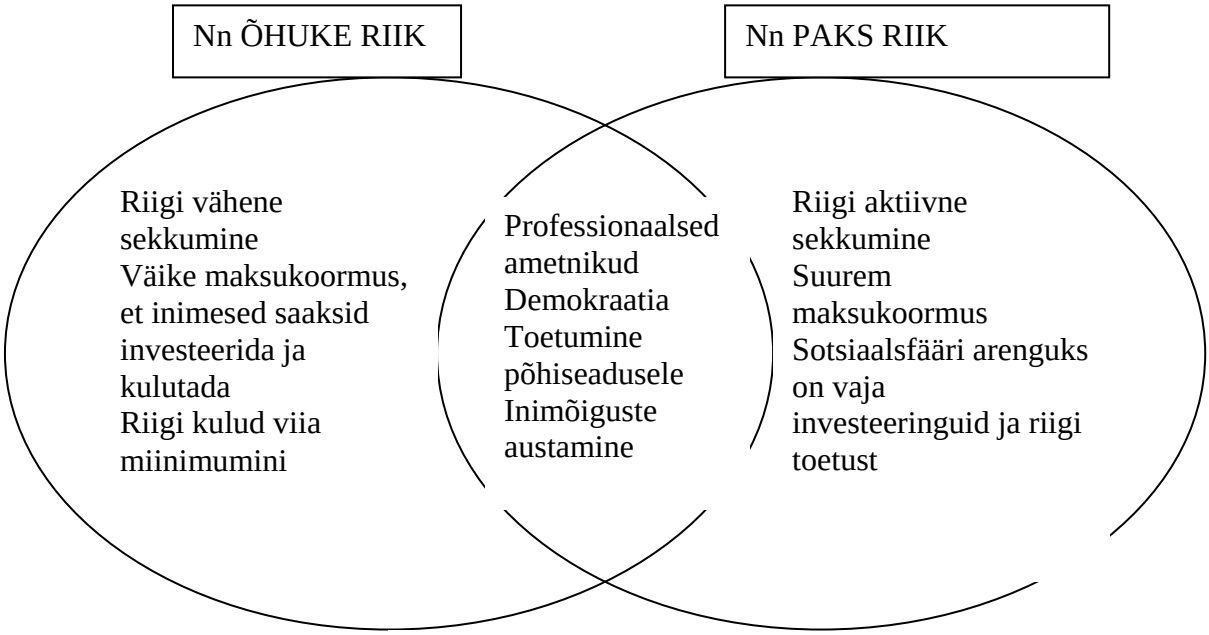

Kokkuvõttev definitsioon

Ühiskond on inimeste kooslus, mida iseloomustavad rahvuslikud, religioossed, ajaloolised eesmärgid/ väärtused, reeglid ja normatiivid, majanduslikud suhted ning kultuur, nt industriaalühiskond, agraarühiskond, kodanikuühiskond.

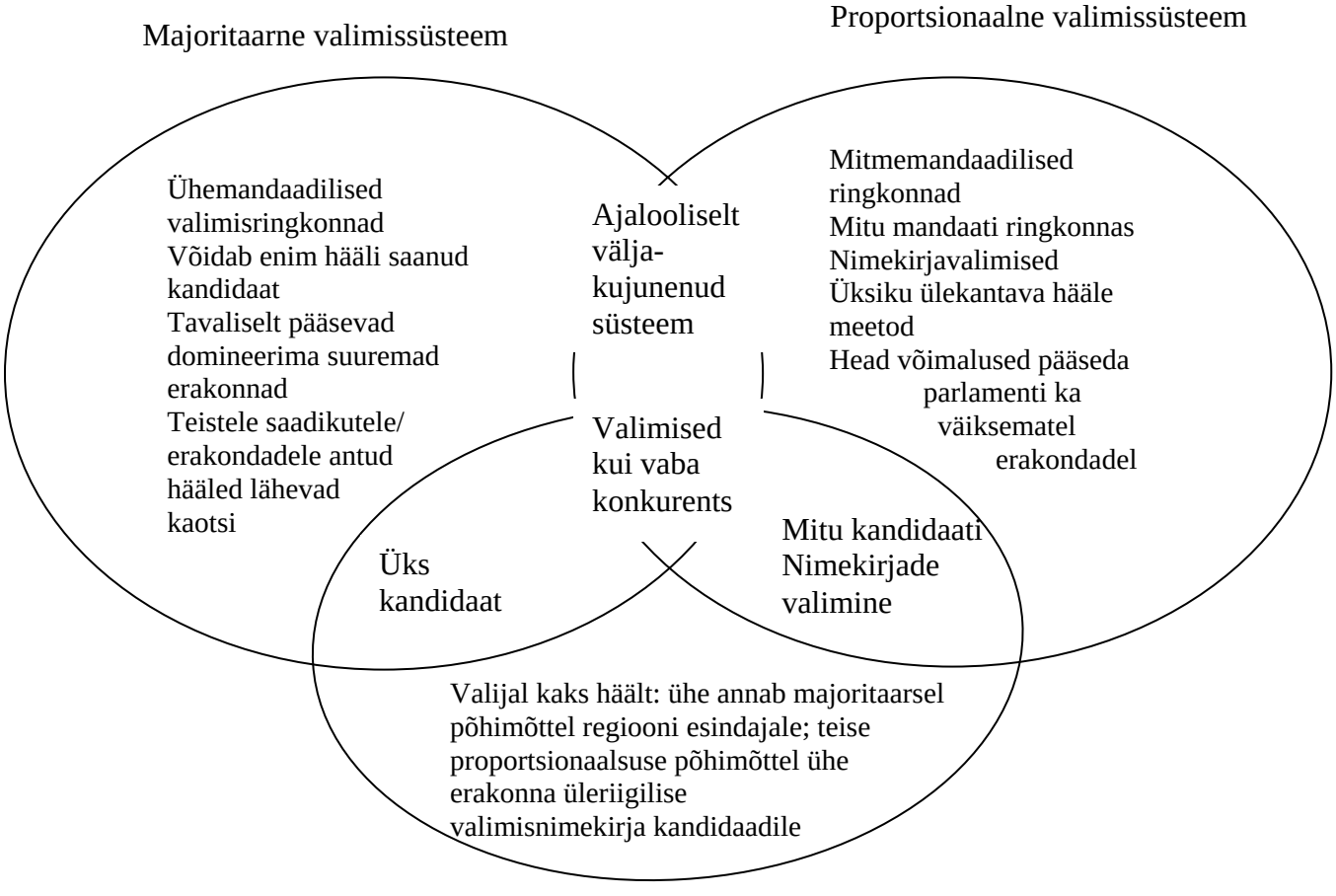
Venni diagramm (Steele, Meredith, Temple 1998b: 21)

Hea meetod visualiseerida erinevusi ja leida ühisosa, nt õhuke ja paks riik.

Kolmeosaline Venni diagram...

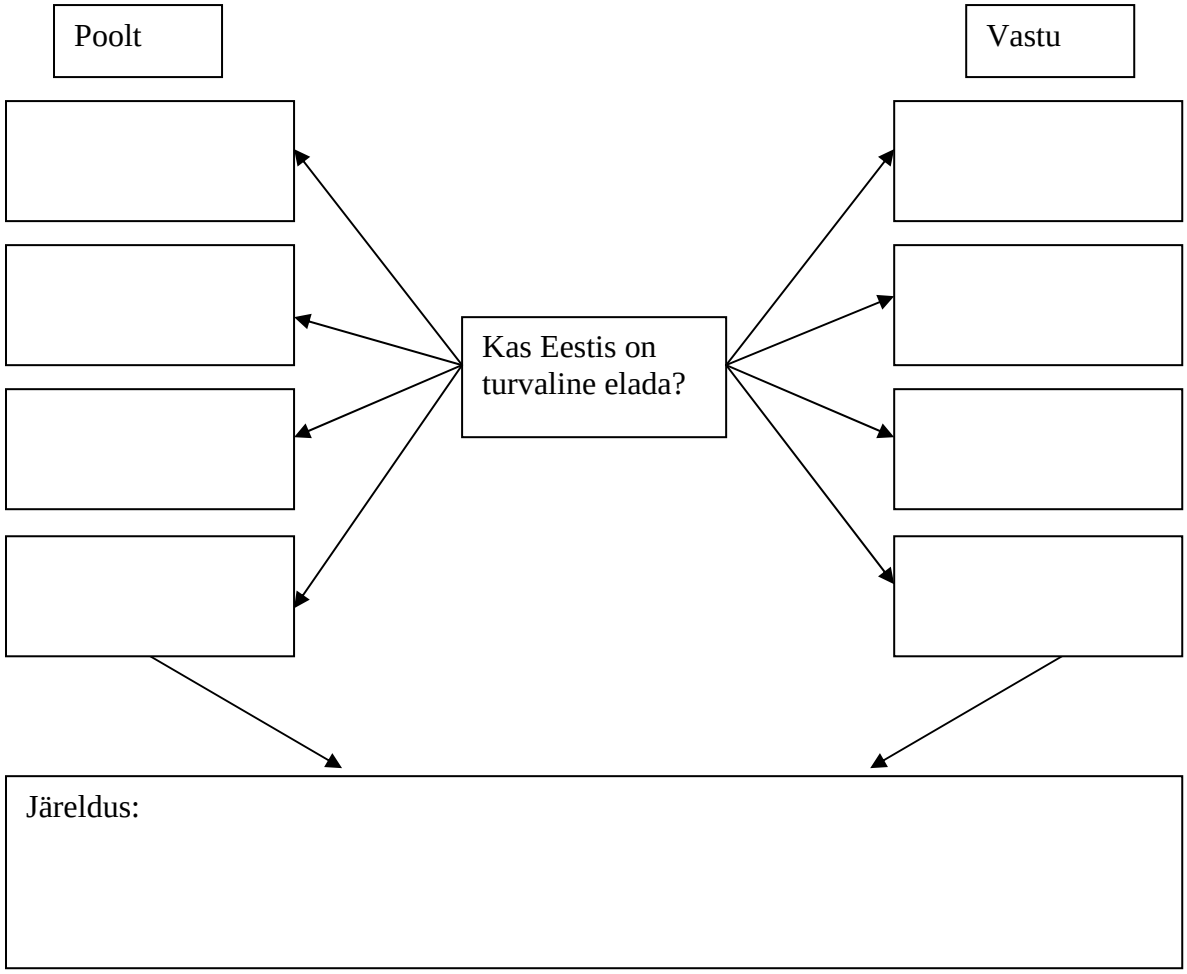
Võimaldab võrrelda kolme komponenti ning tuua esile sarnasused ja erinevused.

Diskussioonivõrk (Buehl 2002: 51)

1. Rühmatööna
2. Hea ettevalmistus arutluse kirjutamiseks
3. Erinevate seisukohtade esiletoomine

Sega- ehk hübriidne valimissüsteem

Ideekaart (Buehl 2002: 91)

Sobib hästi ajurünnaku visualiseerimiseks ning õpilaste eelteadmiste, ideede ja mõtete kirjapanemiseks, ent ka teksti kohta graafilise ülevaate andmiseks.

Mõistekaart (LeMill 1)

1. **Mõistekaart** (ingl *concept map*) ehk märksõnaskeem on suurepärane strateegia olulise sõnavara ja põhiterminite õpetamiseks mis tahes aines.

2. Mõistekaardi abil saab verbaalse teksti esitada visuaalselt. Kaart koosneb mõistetest (sõnadest), mis on süsteemselt seoseid pakkuvalt üles ehitatud, ühendades erinevaid mõisteid. Mõistekaardi koostamine võimaldab koostajal teadmisi struktureerida.

3. Mõistekaarti koostades või mõistekaardi abil õppides süvendavad õpilased lihtsate definitsioonide laiendamise kaudu oma arusaamist olulisest sõnavarast ja põhimõistetest; nad

koostavad mõiste definitsioonist visuaalse kujutise, mis aitab asju paremini meelde jätta. Õpilasi julgustatakse definitsiooni koostamisel kasutama oma varasemaid teadmisi.

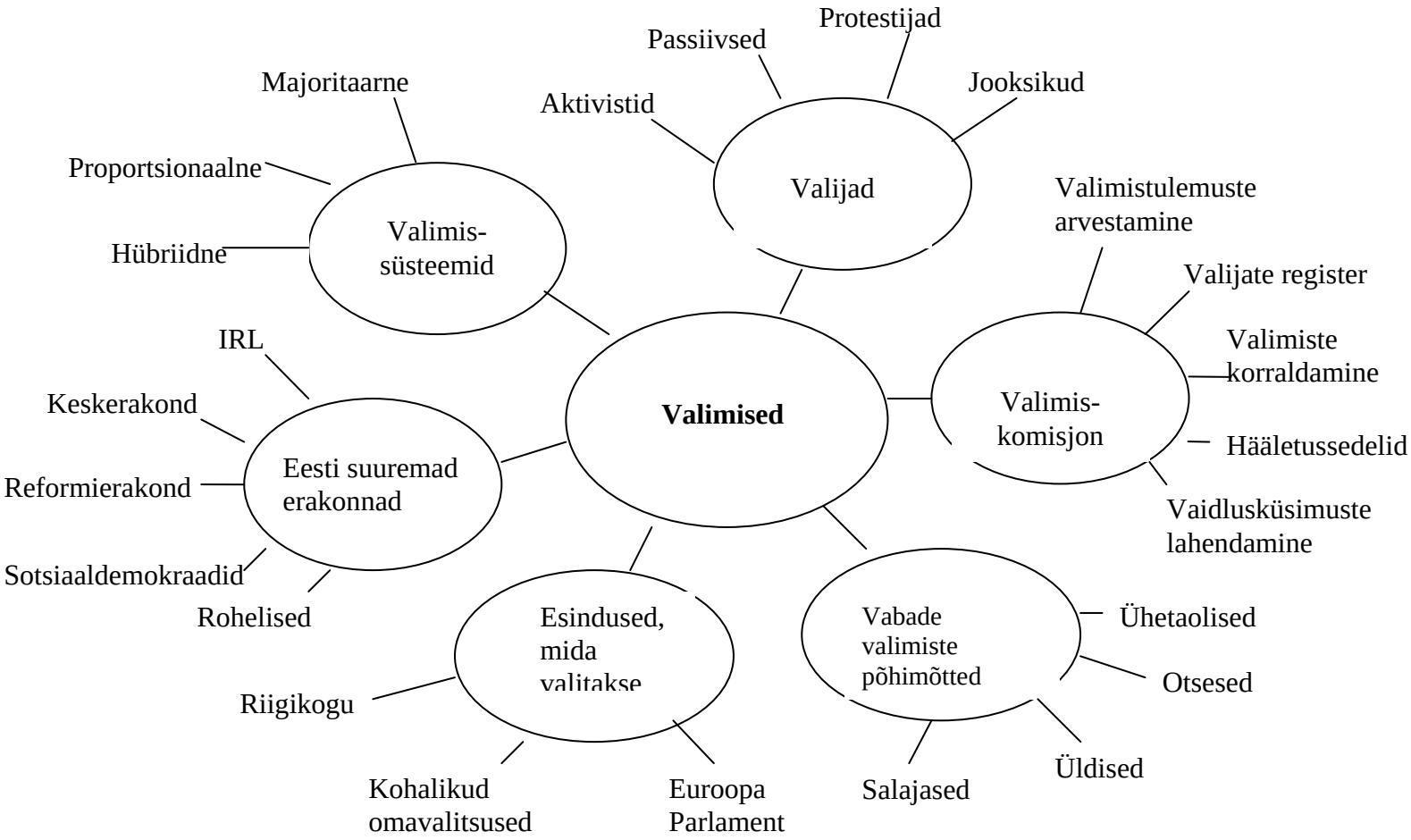
4. Mõistekaarti saab rakendada kõigis vanuseastmeis. Nõrgemate õpilaste puhul võib anda mõisteid kastidesse paigutamiseks ette.

5. Mõistekaart erineb ideekaardist õpitu süstematiseerimise poolest, tuues esile seosed ning rühmitades ideid ja nähtusi, loob ülesehituse ning võimaldab nii korrata suuremate teemaplokkide järel kui ka hinnata.

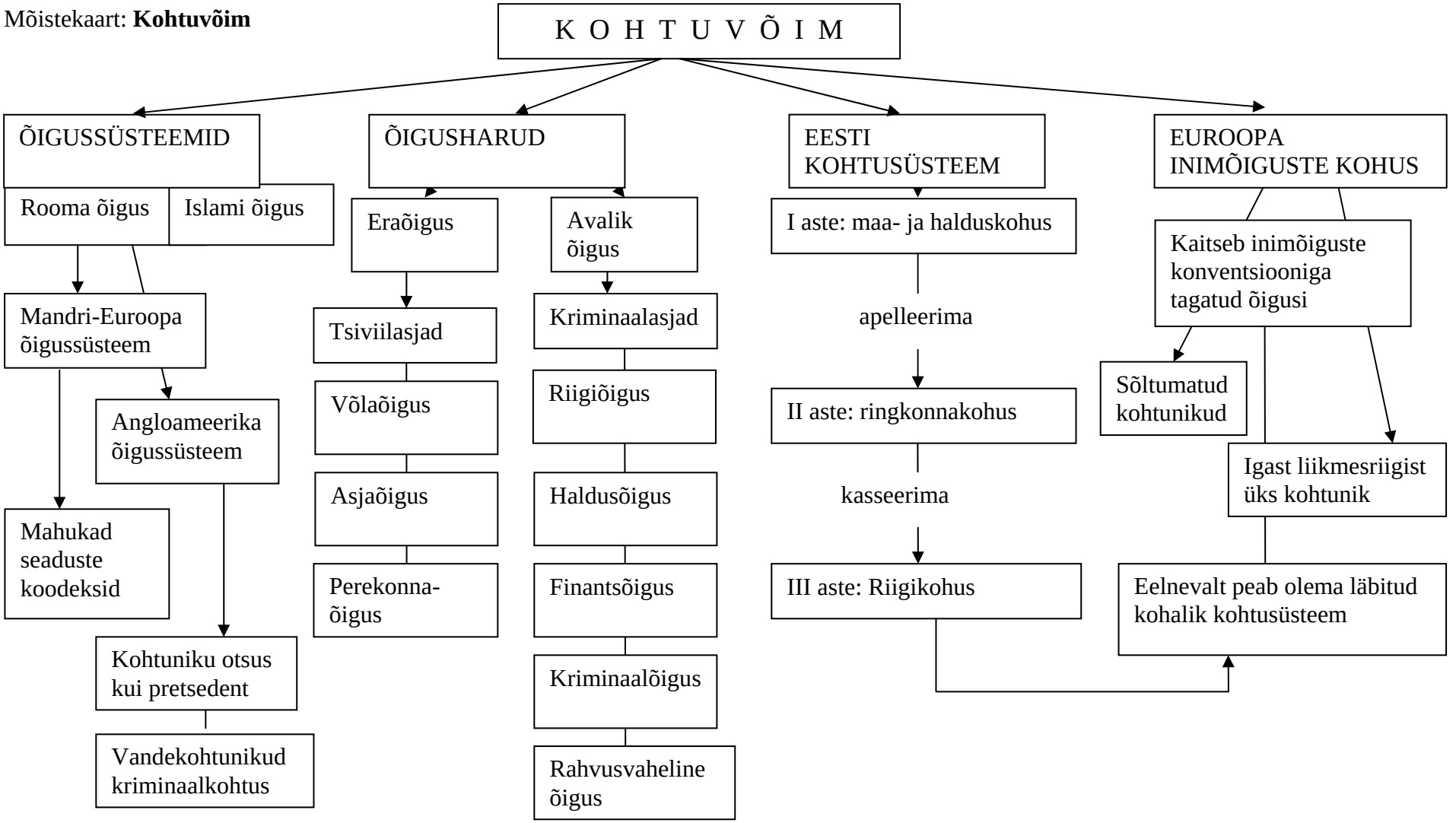
6. Mõistekaarti võib kasutada individuaal-, rühma- või kogu klassi tööna.

7. Mõistekaart on hierarhilise ülesehitusega, kus eelkõige keskendutakse õpitavale mõistele ja seostele mõistete vahel.

Ideekaart: **Valimised**

Mõistekaart: **Kohtuvõim**

Kalaluudiagramm ehk Ishikawa diagramm (LeMill 2)

1. Hea meetod kordamiseks ja arutluse ettevalmistamiseks, sobib hästi analüüsima ajaloolisi protsesse, millel on palju põhjusi.

2. Probleem kirjutatakse kala peasse, joonistatakse selgroog ning sellele kalaluudena probleemi mõjutavad tegurid.

3. Õpilased töötavad rühmas, erinevad põhjused rühmitatakse ning kantakse skeemile vastava alajaotuse juurde.

4. Skeemi tutvustatakse teistele rühmadele (ettekanne, galeriimeetod, iga rühm tutvustab ühe osa probleemi mõjutavatest teguritest).

Näide: **Maidu Variku koostatud ülesanne**
http://www.oesel.ee/maidu/calibrate/Tyylehtfishbone.doc

SWOT-analüüs (LeMill 3)

1. SWOT-analüüs on väga tuntud, lihtne ja levinud analüüsimudel, mille kaudu selgitatakse tugevused, nõrkused, võimalused ja ohud.

2. SWOT-analüüsi nimetus tuleb ingliskeelsete sõnade esitähtedest: S – *strenghts* (tugevused); W – *weaknesses* (nõrkused); O – *opportunities* (võimalused); T – *threats* (ohud).

3. Õppemeetodi puhul püütakse leida ja analüüsida konkreetse probleemi erinevaid külgi. Meetodit võib kasutada mis tahes probleemidele lahenduse leidmiseks. Seda saab rakendada ka näiteks oma oskusi või hetkeolukorda hinnates, mingi ettevõtte tegevust analüüsides ja hinnates jne.

4. Sageli on situatsioonianalüüsi, tegevuse analüüsi ja ettevõtte analüüsi tegemisel tugevused ja nõrkused seotud sisemiste ressurssidega ning ohud ja võimalused on fookustatud eelkõige välistele teguritele.

5. Tööd võib teha paarides või rühmades.

Näide: **euro kasutuselevõtt Eestis** (ajaleht koolitunnis)

Tugevused: 1) stabiilne valuuta; 2) usaldusväärsus; 3) raha hind Eesti jaoks on turul soodsam; 4) pole vaja reisimiseks Euroopas vahetada kroone euroks; 5) lihtsustab kaupade, teenuste, kapitali vaba liikumist; 6) hinnastabiilsus; 7) soodsamad välismaksed.	Nõrkused: 1) riigi mõju rahanduspoliitikale nõrgeneb, otsused tehakse Euroopa tasemel; 2) ümberharjumine on raske (eriti vanematel inimestel); 3) palju münte, erinevad mündid; 4) loobumine nn oma rahast kui eripärasest vääringust (emotsionaalne tasand); 5) segadused raamatupidamises.
Võimalused: 1) võimalus võrrelda hindu; 2) võimalus suurematek investeeringuteks stabiilsema majanduskeskkonna tõttu; 3) majanduselu stabiilsus, odavnemine ja konkurentsivõime kasv; 4) inflatsiooni alanemine.	Ohud: 1) hindade kallinemine; 2) segadused üleminekul ja tehnilised probleemid; 3) kas teavitustöö on jõudnud kõigi elanikeni? 4) eurotsooni vastuolud (Kreeka näide); 5) võltsraha.

Koos töötamisest koostööni

Erinevad rühmatöömeetodid – siksak, töö paarides, rühmade segamine, intervjuu, uurimine rühmas, õpilaste rollid rühmades.

Siksak (mosaiik) (Steele, Meredith, Temple 1999: 12)

1. Kodurühmade moodustamine. Klass jagatakse neljast-viiest õpilasest koosnevateks rühmadeks. Mõttekas on jagada õpilased rühmadeks nii, et nad omandaksid kogemusi erinevate klassikaaslastega töötamiseks. Kui rühmad on moodustatud, saab iga liige oma kodurühmas numbrilise tähistuse 1, 2, 3, 4.

2. Ekspertrühmade moodustamine. Selleks palutakse koguneda kõigil number ühtedel, kahtedel, kolmedel ja neljadel. Olenevalt rühma (klassi) suurusest võib neis moodustada nt kaks rühma ühtesid, kahtesid, kolmesid, neljasid.

3. Materjali jaotamine. Tekst jaotatakse osadeks. Kõik number ühed vastutavad esimese osa eest, kahed teise osa eest jne. Nende ülesanne on endale hästi selgeks teha oma osa materjal. Selleks loetakse materjal läbi, arutatakse seda oma kaaslastega ja veendutakse, et kõike on õigesti mõistetud.

4. Töö ekspertrühmades. Õpilastel tuleb lisaks materjali mõistmisele otsustada, kuidas seda materjali (teksti, tekstiosa) kõige paremini edasi anda oma kodurühma liikmetele. Igal ekspertrühma liikmel on kohustus õpetada seda osa oma kodurühmas. Ekspertrühm peaks ühiselt otsustama, milliseid õppemeetodeid kasutada. Õpetaja võib ette valmistada küsimused, millele otsitakse vastust.

5. Ekspertide tegevus kodurühmas. Kui ekspertrühmad on oma tööga lõpule jõudnud, pöörduvad nad tagasi oma kodurühmadesse ja õpetavad materjali vastavat osa teistele kodurühma liikmetele. Iga kodurühma liige peab saama täieliku ülevaate tervikust. Kui ka ekspertrühma liige ei oska kaaslaste küsimustele vastata ning midagi jääb selgusetuks, pannakse küsimus kirja. Eksperdid võivad esitada küsimusi oma kodurühmale, et veenduda arusaamises. Õpetaja liigub ekspertrühmade vahel ning juhendab vajaduse korral.

6. Vajaduse korral kogunevad ekspertrühmad uuesti, et otsida vastuseid tekkinud küsimustele.

A 1	A 2	A 3	A 4
B 1	B 2	B 3	B 4
C 1	C 2	C 3	C 4
D 1	D 2	D 3	D 4

Ekspertrühmad: 1, 2, 3, 4

Kodurühmad: A, B, C, D

Paarides lugemine (Steele, Meredith, Temple 1999: 16)

1. Sobib tiheda teksti läbitöötamiseks.

2. Õpilased moodustavad paarid, kes töötavad koos kogu tunni vältel. Tekst jagatakse neljaks osaks ning esimene paaride rühm uurib esimest osa, teine paaride rühm järgmist osa jne. Hiljem (pärast lugemist) tutvustatakse oma loetut teksti kogu rühmale.

3. Esialgu on üks paarilistest kokkuvõtja ning teine küsija (täpsustaja). Kui pool tekstiosa on loetud, siis vahetatakse rolle. Kokkuvõtja ülesanne on pärast osa lugemist teha kokkuvõte loetud tekstist ning jutustada paarilisele oma sõnadega loetust. Küsija loeb samuti teksti läbi ning kuulab hoolega kokkuvõtet. Tema ülesanne on esitada täpsustavaid küsimusi, mis rõhutavad olulisemaid mõtteid ning juhivad saama rohkem teavet. Nii loetakse ja arutatakse läbi terve tekstiosa.

4. Aruannet kogu rühmale võib teha mitmeti. Üks võimalus on tekstiosa läbi lugenud õpilastel ühiselt esitada graafiliselt oma loetu kokkuvõte, võib kasutada galeriimeetodit (vt ajaloo aktiivõppemeetodeid).

Veel võimalusi tunde aktiivistada

1. Küsimuste esitamise kunst, lugemis- ja kuulamisoskust treenivad õpetusviisid, nagu juhitud lugemine, tõhustatud loeng, kuup, autoritool omaloominguliste tööde ettekandmiseks, väärtuste joon

2. Probleemilahendusele orienteeritud tehnikad, võtmeküsimused

3. Graafilised võtted tunni mitmekesistamiseks: skeemid, diagrammid, tabelid ja nende koostamine (Venni diagramm, definitsioonikaart, semantiliste omaduste tabel, kalaluudiagramm, diskussioonivõrk jms)

4. Vaidluses sünnib tõde: vaidlused, diskussioonid, debatid koolitunnis ning nende korraldamine.

5. Kirjutamise kaudu õppimine (vt ka ajaloo aktiivõppemeetodeid):

   1) kirjutamisvõtted kui iseseisva mõtlemise arendajad. Protsesskirjutamine, empaatia arendamine, graafiliste võtete ja kirjutamise sidumine ühtseks õpiprotsessiks;

   2) arutluse kirjutamine;

   3) teemantluuletus ehk *cinquain*.

6. Lavastamine:

   1) draamavõtete kasutamine: näidendite lavastamine, kirjanduslik lõunasöök, rollimängud, pressikonverents, kohtuprotsessid jms;

   2) rollikaardid.

7. Pikemad tööd:

   1) õpimapp;

   2) ajalehe koostamine;

   3) referaadid;

   4) uurimistöö koostamine.

8. Arvuti appi:

   1) esitlused, programmid, andmetega töötamine;

   2) informatsiooni hindamine ja tekstifailide kasutamine;

   3) videomaterjali kasutamine;

   4) veebilehekülje koostamine.

9. Klassiruumist välja:
   1) elamuspäev. Erinevates ettevõtetes käimine. Töövarjupäev;
   2) loengud – uurimused tööjuhendiga;
   3) õues õppimine.
10. Jäämurdjad jt põnevad ülesanded:
   1) mõtlemisülesanded;
   2) loovülesanded;
   3) tähelepanu ja rühmaprotsesse käsitlevad ülesanded;
   4) villakud;
   5) viktoriinid;
   6) pusled jne.

Kasutatud kirjandus

Ajaleht koolitunnis. Aadressil http://www.eall.ee/ajaleht/2010harjutused/harj_est_2010.pdf, 10.10.2010.

Buehl, D. (2002). *Interaktiivõppe strateegiad klassiruumis*. Omanäolise Kooli Arenduskeskus.

LeMill 1. Aadressil http://lemill.net/lemill-server/methods/moistekaart, 10.10.2010.

LeMill 2. Aadressil http://lemill.net/community/methods/fishbone-diagramm, 10.10.2010.

LeMill 3. Aadressil http://lemill.net/methods/swot-analuus, 10.10.2010.

Steele, J.L, Meredith, K.S, Temple, C. (1998a). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks*. Käsiraamat I. RWCT projekt. Omanäolise Kooli Arenduskeskus.

Steele, J.L., Meredith, K.S., Temple, C. (1998b). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks*. Käsiraamat III. RWCT projekt. Omanäolise Kooli Arenduskeskus.

Steele, J.L., Meredith, K.S., Temple, C. (1999). *Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks*. Käsiraamat V. RWCT projekt. Omanäolise Kooli Arenduskeskus.